

Gerrit Achterberg Radar, een analyse

door

FRANK PEETERS

1. *Inleiding*

Iedereen, of toch bijna iedereen, die Achterberg gelezen heeft vindt hem een groot dichter. Soms omdat hij nu eenmaal als zodanig staat aangeschreven en men zich niet voor literair ondervoed wil laten doorgaan, meestal echter omdat men inderdaad die mening is toegedaan.

Wanneer men dan vraagt waarom men hem zo bewondert wordt het voor de meesten al moeilijker. Zeker als men daarbij een min of meer gefundeerd antwoord verwacht. Het blijft dikwijls bij vage omschrijvingen of bij een goochelen met adjectieven waarbij het duidelijk wordt hoe vaak een oordeel op weinig meer stoelt dan op het drijfzand van blinde verering.

Het is dan ook het doel van deze bijdrage om te onderzoeken of deze oprechte naar allicht subjectieve waardering ook objectief haalbaar is.

1.1. *Expliciteren van de criteria*

In dit opzicht leek het ons het veiligst om eerst onze beoordelingscriteria voorop te stellen, dit om elk mogelijk misverstand uit de weg te ruimen. Het staat de lezer natuurlijk vrij hiermee al dan niet akkoord te gaan, maar hij weet dan tenminste wat ons standpunt terzake is.

We benaderen de tekst zo onbevooroordeeld mogelijk en gaan hierbij te werk als ontdekkingsreizigers die niet op voorhand weten wat de volgende lijn hen brengen zal.

De tekst is op die manier een autonoom organisch geheel dat principieel alle mogelijke betekenissen in zich draagt.

Principieel, want reeds na de eerste lectuur zal deze veelheid tot een (nog steeds aanzienlijk) aantal betekenissen zijn gereduceerd.

Ter illustratie het volgende voorbeeld: een gedicht als „Het dorp” van Van Ostaijen kan weliswaar aanleiding geven tot verschillende interpretaties, maar wanneer iemand zou beweren dat hij er het paringsritueel van zoetwaterpalingen meent in te ont-

waren, kan ik me best voorstellen dat hij wel 's moeite zou kunnen ondervinden om deze stelling textueel verantwoord aan te tonen.

We kunnen deze eerste lectuur best beschouwen als een eliminatieproces, als een transformatie van potentie in act. Bij de aanvang van de lectuur is de potentiële betekenis van de tekst 100 %. Hij kan alles betekenen. Vanaf het eerste woord echter (bv. de titel van een gedicht, of een bundel) verdwijnt er een zeer groot deel van deze potentialiteit die, naargelang we in onze lectuur vorderen, voortdurend zal afnemen. De betekenis ondergaat a.h.w. steeds weer opnieuw een aantal „koerscorrecties” om tenslotte, bij het beëindigen van de lectuur een relatief duidelijk karakter aan te nemen.

Het is dan aan de hand van deze relatieve betekenis dat we kunnen beginnen met een evaluatie van de tekst. Een evaluatie op basis van tekst-immanente gegevens waardoor de objectiviteit zo weinig mogelijk in het gedrang komt. Praktisch komt het hier op neer dat we de tekst herlezen maar met in ons achterhoofd de relatieve betekenis die als toetssteen dienst doet en waarmee we op zoek gaan naar textuele elementen die onze eerste resultaten bevestigen. Het is aan het einde van de fase dat we een waardeoordeel i.v.m. de tekst kunnen formuleren.

Wel dient er bij dit evalueren rekening te worden gehouden met de taalvorm waarin de tekst verschijnt. De tekst moet namelijk niet alleen de gevonden (relatieve) betekenis expliciteren, hij moet tevens in overeenstemming zijn met de „tekstvorm” waarin hij staat. Waarbij we dan veronderstellen dat deze tekstvormen in hun meest doorgedreven vorm (bv. proza vs. poëzie) wel degelijk van elkaar verschillen, zij het dan dat er over vele marginale verschijningsvormen kan worden gediscussieerd.

We stellen dan dat de kwaliteit toeneemt naarmate de tekst de (relatieve) betekenis, die we na onze eerste lectuur hebben ontdekt, expliciteert, in congruentie met de taalvorm waarbinnen hij verschijnt.

1.2. *Relevanties van de criteria onder 1.1. bij het onderzoek van Gerrit Achterbergs bundel 'Radar'*

Om te beginnen gaan we ervan uit dat Achterbergs tekstvorm de poëzie is. Dit willen bewijzen zou ons te ver leiden. Het zou immers betekenen dat we dan een definitie van het begrip 'poëzie' zouden moeten formuleren. Deze terminologische discussie, waar zelfs de grootste theoretici en taalfilosofen niet wijs uit geraken, valt duidelijk buiten het kader van dit onderzoek. En zelfs als we dan, binnen zekere grenzen, tot een consensus omtrent deze term zouden komen, dan nog zou een diepgaand stilistisch onderzoek

van Achterbergs volledige oeuvre moeten volgen; iets wat zowel qua gebrek aan tijd als aan ruimte moeilijk te verwezenlijken is.

In overeenstemming met ons theoretisch uitgangspunt, geformuleerd onder 1.1. zal het eerste deel van ons onderzoek voornamelijk een analytisch-descriptief, het tweede voornamelijk een synthetisch-evaluatief karakter dragen.

1.3. *Toelichting bij de methode*

In overeenstemming met de criteria zoals geformuleerd onder 1.1. en 1.2. zullen we in dit eerste deel van het onderzoek de volgende werkwijze hanteren; beginnend bij de titel onderzoeken we elk gedicht op elementen die mogelijk kunnen bijdragen tot het vormen van een globaal betekenisbeeld i.v.m. de bundel. Hierbij zal onze aandacht ook gaan naar stilistische eigenaardigheden in zoverre deze relevant zijn bij de interpretatie.

Verder zullen we trachten te wijzen op de continuïteit tussen de samenstellende delen van de bundel, of op het ontbreken ervan.

In een laatste deel volgt dan het synthetiseren van de verschillende elementen, waarbij naast het voor de hand liggende zoeken naar congruentie binnen de geopteerde taalvorm, ook aandacht zal worden besteed aan enkele andere facetten die mede de evaluatie van de bundel zullen helpen bepalen.

2. *Beschrijving en analyse van de bundel 'Radar'*

2.1. *De bundeltitel*

Vermits dit het eerste woord is waarmee we in aanraking komen, heeft het een aanzienlijk aandeel in het eliminatieproces; het schept een allereerste, natuurlijk nog vage, verwachting bij de lezer. Daar het hier een bundeltitel betreft mogen we veronderstellen dat elk gedicht afzonderlijk hiermee op een of andere manier in relatie staat.

Om een zo nauwkeurig mogelijk omschreven uitgangspunt te hebben, slaan we er van Dale op na die van 'radar' volgende definitie geef: „*Algemene naam voor toestellen waarmee door uitzending van radiogolven die door een verwijderd voorwerp worden teruggekaatst, richting en afstand van dit voorwerp kunnen worden bepaald.*” (*mijn accentuering*) Waaruit we dan; en dit zonder ons aan een overhaaste gevolgtrekking schuldig te maken, kunnen besluiten dat er in de gedichten die onder de gemeenschap-

pelijke noemer 'Radar' zijn geplaatst iets wordt opgespoord aan de hand van iets anders.

2.2. *Wichelroede*

titel : deze staat duidelijk in dezelfde lijn als de bundeltitel ; ook hij behoort tot het semantische veld van 'opsporen, lokaliseren'.

v. 1/2 : er wordt een 'Gij' geïntroduceerd. Het lijkt er sterk op dat deze 'Gij' zich over de hele wereld verspreid bevindt.

v. 3 : als gevolg van dit 'in de wereld zijn' lijkt de 'Gij' op een naald in een hooiberg ; moeilijk lokaliseerbaar.

v. 3-5 : de 'Ik' wordt geïntroduceerd. Het blijkt dat de 'Ik' degene is die aan het woord is, die de 'Gij' toespreekt. (Het is misschien veiliger te zeggen dat de 'Ik' over de 'Gij' spreekt) Ook hier wordt gezegd dat de 'Gij' overal is, wat er in feite op neerkomt dat hij/zij net zo ongrijpbaar is als zou hij/zij er niet zijn.

v. 4 : 'het lied' : vermits we hebben aangenomen dat we binnen de poëzie werken, bedoelt de 'Ik' hier misschien het gedicht mee. De 'Ik' vindt de 'Gij' dan (ook) binnen de taal.

v. 5/6 : De 'Ik' wijst erop dat de 'Gij' zich niet voor hem/haar verbergt.

v. 7-9 : De 'Ik' spreekt over wat hij/zij doet : hij/zij onderneemt actie om de 'Gij' te isoleren van 't heelal. (v. 9)

In dit gedicht vernemen we het bestaan van twee figuren, twee polen ; de 'Ik', de verteller enerzijds en de 'Gij' anderzijds. Verder weten we erg weinig van deze twee. Wel blijkt het zo dat de 'Ik' op zoek is naar de 'Gij' die er wel is, maar niet lokaliseerbaar.

Er is tevens een aanduiding dat de 'Gij' zich wel 's in de taal zou kunnen bevinden. (cf. v. 3-5)

We stellen ook een eerste expliciteren vast van de bundeltitel. Dit openingsgedicht bevat een aantal elementen die eveneens wijzen op 'opsporen' ; *'wichelroede'*, *'vind'*, *'verborgen'*, *'tast'*, *'isoleren'*. Wat hierbij opvalt is dat er in de ruimte (vs. de tijd) wordt gespeurd. (In dit verband wensen we te refereren aan het opstel van S. Dresden 'Verticale poëzie' in : Nieuw Commentaar op Achterberg.)

In aansluiting op het bovenstaande is het duidelijk dat er een continuïteit bestaat tussen de titel van de bundel enerzijds, en dit openingsgedicht anderzijds.

2.3. *Diaspora*

titel : deze behoort nog steeds tot hetzelfde semantische veld.

v. 1 : hiermee verwijst de 'Ik'-figuur, die voortgaat met over/tegen de 'Gij' te spreken, naar de toestand van ongrijpbaarheid die reeds in 'Wichelroede' werd aangestipt.

'Al' duidt erop dat de 'Ik' niet bij de pakken blijft zitten, naar dat hij/zij van plan is iets aan die 'onnoembaarheid' te veranderen. (cf. Wichelroede v. 7-9)/

'Onnoembaarheid' wijst in de richting van 'lied' (Wichelroede v. 4) ; is de 'Gij' dan onnoembaar in de taal, is ze niet te be-noemen ?

v. 2/3 : dit drukt de poging uit die de 'Ik' andermaal onderneemt om de 'Gij' te lokaliseren.

v. 4-7 : de 'Ik' zinspeelt hier op een mogelijke vereniging die in een onbepaalde toekomst zal plaatsvinden. Deze 'kennis-making' (v. 6) zal samengaan met een 'prevelen' (v. 4-) en zal plaatsvinden 'diep in de taal' (v. 7). Hier vinden we voor het eerst een duidelijke aanduiding dat de 'Gij' zich hoogstwaarschijnlijk binnen de taal bevindt. (In dit opzicht wordt 'de wereld' (wichelroede v. 2) de wereld in zoverre die noembaar is. Denken we in dit verband aan de uitspraak van M. Heidegger : 'De taal is het huis van het zijn.')

v. 8 : 'dan' de 'Ik' spreekt hier over wat er zal gebeuren als gevolg van de kennismaking ; als resultaat van zijn/haar 'tellen' (v. 3) treedt de 'Gij' tevoorschijn als de 'som'.

v. 9-11 : wat in vers 8 beschreven wordt is onvermijdelijk als gevolg van het handelen van het 'Ik' ; de 'Gij' zal dan uit haar toestand van ongrijpbaarheid treden.

'Alle' (v. 11) kunnen we misschien best interpreteren als een soort magische formule die de 'Ik' uitroept.

Dit gedicht valt uiteen in twee delen ; deel 1 van v. 1-7, behandelt vooral een toestand : 'Al zijt gij (...)' en verder wat de 'Ik' doet om aan die toestand iets te veranderen (cf. A1, v. 1). Deel 2 behandelt een wens, een resultaat van de handeling. (v. 8-11).

Verder wordt het duidelijk dat, aangezien de kennismaking in de taal zal plaatsvinden, de 'Gij' zich ook in de taal bevindt.

Ook in 'Diaspora' staat het speuren van de 'Ik' naar de 'Gij' centraal. (Nog steeds binnen een ruimtelijke context). (cf. 'Diaspora', 'onnoembaarheid', 'uitgegaan', 'om u te tellen', 'kennis-making', 'samenvallen', 'dan treedt uw lichaam uit mijn som', 'roep ik (...) uit hun verstrooiing').

Wat dit speuren in de ruimte betreft is het interessant de gebruikte voorzetsels even te bekijken; in *Wichelroede*: 'om', 'in', 'op', en in *Diaspora*: 'in', 'in'.

Ook het gebruik van taal die tot een eerder wetenschappelijk domein behoort is opvallend, *'radar'*, *'wichelroede'*, *'moleculen'*.

Naast het voortzetten van de 'lokalisatie-techniek' wordt in *Diaspora* het speuren binnen de ruimte van de taal verder uitgewerkt.

2.4. *Aanspraak*

titel: volgens van Dale: *'het min of meer plechtig toespreken tot één of meer aanwezigen [...]'* maar ook: *'recht om te eisen'*.

Het lijkt alsof de continuïteit die er van 'Radar' over 'Wichelroede' naar 'Diaspora' bestond, hier wordt onderbroken.

- v. 1-3: In overeenstemming met de titel volgt hier een direct aanspreken van de 'Gij'; *'Dode'* (v. 1). Hier ligt dan ook de band met de vorige gedichten; het gaat nog steeds over de 'Gij'. Er wordt over de 'Gij' nu voor het eerst expliciet gezegd dat ze/hij dood is. Wat we misschien reeds eerder vermoedden wordt hier bevestigd. En ook hier zegt de 'Ik' dat de zij/hij *'verdeeld'* is. (v. 1) We kunnen dus rustig aannemen dat 'Dode' en 'Gij' dezelfde zijn. Verder drukt de 'Ik' in deze strofe ook de tegenstelling uit die er bestaat tussen de sterke aanwezigheid van de 'Gij' in zijn geheugen, en de moeilijkheid die hij/zij ondervindt bij het lokaliseren van diezelfde 'Gij'.
- v. 4-6: nogmaals drukt de 'Ik' uit hoe moeilijk het voor hem/haar is de 'Gij' te herkennen.
- v. 7-9: steeds opnieuw wordt de tegenstelling tussen de twee helften, t.t.z. de helft in zijn geheugen (cf. v. 3) en de andere in de ruimte, tot uitdrukking gebracht.
- v. 10-12: tenslotte vraagt de 'Ik' zich af met welk recht (cf. het andere betekenisluik van de titel) de 'Gij' zich in zijn/haar geheugen nestelt.

Alhoewel de titel in strikte zin niet tot hetzelfde semantische veld behoort van 'opsporen' of 'lokaliseren', heeft de rest van het gedicht hier wel degelijk mee te maken. De 'Ik' spreekt de 'Gij' direct aan (*'Dode'* v. 1) en maakt achtereenvolgens op drie verschillende manieren (cf. de eerste drie strofen) de opmerking dat er een discrepantie bestaat tussen het beeld dat zij/hij van de 'Gij' met zich meedraagt, en de moeilijkheid datzelfde beeld in de

ruimte (van het geheugen) terug te vinden. Tenslotte stelt de 'Ik' op een ietwat verwijtende toon de vraag waarom de 'Gij' zijn/haar geheugen zo beheerst. In 'Aanspraak' komt duidelijk de onzekerheid van de 'Ik' omtrent de 'Gij' naar voor: v. 4 'Ik weet niet (...)' ; v. 7 en v. 4 en naar inhoud ook v. 10.

Ook treffen we opvallend veel tekstelementen aan die op het eerste gezicht in tegenspraak zijn met de idee dat het lokaliseren binnen de ruimte zou geschieden: vb. 'geheugen', 'herontdekt', 'het geheel van eens' en 'niet vergeet'. Maar wanneer we aandachtig toekijken zien we dat dit 'geheugen' – wat natuurlijk ondubbelzinnig aan het begrip 'tijd' is verbonden – gezien wordt als een ruimte waarin kan gezocht worden. Cf. 'dat in mijn geheugen ligt' (v. 3) en 'waarin ik u herontdekt' (v. 6), zodat in laatste instantie toch een continuïteit met 'Wichelroede' en 'Diaspora' op dit vlak is vast te stellen.

2.5. *Qualiteit*

titel: veel kunnen we er op dit punt niet over zeggen. Misschien kunnen we stellen dat een begrip als kwaliteit door associatie en contrast het begrip kwantiteit oproept.

Ook hier is er geen direct aantoonbaar verband met de eerste drie titels.

v. 1-4: Binnen een overduidelijk ruimtelijke context stelt de 'Ik' vragen i.v.m. het wezen van de 'Gij'. Is het nog herkenbaar gebleven? (cf. 'nog' v. 1) Hiermee pikken we aan bij de vorige gedichten. Wel kunnen we ons de vraag stellen of de 'Ik' deze vragen wel degelijk aan de 'Gij' stelt, of dat hij/zij ze eerder mijmerend voor zich uit mompelt.

v. 5-6: Eenzelfde vraag anders geformuleerd, met een referentie aan '(...) zijn uitgegaan om u te tellen' (Diaspora v. 3).

v. 7-15: 'Ik' stelt hier de vraag naar de kwaliteit van de 'Gij' en plaatst die tegenover de kwantiteit. Hij/Zij vraagt zich hierbij af of de 'Gij' misschien haar eigenheid (kwaliteit?) verloren heeft en of ze 'in 't zog getrokken der kwantiteit' is. (v. 11/12) Maar de 'Ik' levert zelf het ontkennende antwoord hierop. (Immers, indien hij/zij ervan overtuigd zijn dat de 'Gij' 'overmeesterd' (v. 11) zou zijn, wat voor zin zou de speurtocht dan nog hebben?)

Nu wordt ook de titel die eerst wat obscuur leek duidelijk.

Het lijkt er sterk op dat we met 'Qualiteit' via het directe aanspreken in 'Aanspraak' gekomen zijn tot reflectie (een textueel

bewijs meen ik hiervoor te vinden in v. 7-15) waar een gestelde vraag zelf wordt beantwoord.) van de 'Ik' over de toestand waarin de 'Gij' zich bevindt. Zodat hij/zij zonder direct tot actie over te gaan – zoals gebeurde in Wichelroede en Diaspora – zich in feite met dezelfde problematiek bezighoudt.

Er worden drie vragen gesteld die alle drie zeer duidelijk wijzen op het feit dat de 'Gij' verondersteld wordt ruimtelijke kwaliteiten te bezitten : 'volgorde', 'boven', 'beneden', 'links', 'rechts' enz...

2.6. *Mier*

titel : veel meer dan de connotaties 'klein' en 'ijverig' kunnen we hier niet ontdekken, tenzij dat ook deze titel geen directe band vertoont met 'Radar', 'Wichelroede' en 'Diaspora'.

v. 1-4 : de 'Ik' gaat door met mijmeren over de dingen zoals ze zijn *nadat 'Gij' uit mijn ogen dreef* (v. 2). Onze aandacht wordt gevestigd op het stabiele karakter ; 'vast' (v. 3) en 'ingekrast' (v. 4).

v. 5 : het leven wordt ervaren als een belemmering : *netwerk*' (v. 5).

v. 6-8 : in tegenstelling tot de verzen 1-5 waar de stabiliteit werd uitgedrukt, vinden we hier de onrust. De tegenstelling van de 'Ik' t.o.v. de wereld. cf. 'ren' (2 maal) en ook *mier* (v. 6) waarbij we ijver best vervangen door ongeduld, onrust. De 'Ik' figuur is koortsachtig op zoek naar sporen van de 'Gij'.

noot : 'hervond' in v. 8 kon o.i. evenzo 'hervind' geweest zijn, in overeenstemming met de andere tegenwoordige tijden 'sluit', '-ben', 'ren'. Hoogstwaarschijnlijk opteerde de dichter hier voor het praeteritum vanwege 'rond' in v. 7.

In 'Mier' gaat de 'Ik'figuur verder met mijmeren. Hij/zij ziet zich/haarzelf als een mier die driftig op zoek is naar de 'Gij'. Dit zoeken gebeurt in een ruimtelijke kontekst : *'in deze grote bogen'* (v. 7) is het immers dat er gezocht wordt. Waarschijnlijk slaat dit terug op het *'netwerk van leven'* (v. 5).

Naast een verband met de eerste gedichten zet 'Mier' ook het mijmeren van de Ik-figuur voort na 'Qualiteit'.

2.7. *Kafka*

titel : roept o.i. allerlei negatieve associaties op : beklemming, onontkombaarheid, absurditeit enz... verder staat de titel los van het voorgaande.

- v. 1 : de 'Ik' zegt wat hij/zij heeft gedaan : naar de 'Gij' gevraagd, geïnformeerd. Voor het eerst wordt er aan de ander in het vertrouwelijkheidspronomen 'je' gerefereerd.
- v. 4-5 : de 'Ik' vertelt wat er dan gebeurde. In deze verzen vinden we een duidelijk verwijzen naar een Kafkaïaanse toestand van absurditeit, vooral v. 5 '*om door elkaar te lopen*'.
- v. 6/7 : naast het uitdrukken van het absurde, van de chaos, wijst deze passage op de onmogelijkheid om het verleden te achterhalen.
- v. 8/9 : een verder expliciteren van de chaos die de 'Ik'figuur ontmoette op zijn speurtocht.
- v. 10/11 : alles wat hij/zij vindt is chaos, is verwarring '*alles woog even zwaar*' (v. 11).
- v. 12-14 : nooit tevoren was hij/zij zo doende de ander op te sporen, maar het resultaat is :
- v. 15 : nul op het rekest. Het resultaat is een wanhopig smeken om te achterhalen waar de ander zich bevindt. Uit dit laatste vers blijkt ook duidelijk dat de 'Ik' in een ruimtelijk verband zoekt : 'Maar *waar* was je ? *Waar* ?' (mijn kursivering)

'Kafka' kunnen we als volgt lezen : eerst v. 1 waarin de 'Ik' zegt wat zij/hij heeft gedaan. Daarna v. 15 waar hij/zij het resultaat van de navraag in bedekte termen bekend maakt.

Al wat ertussen gebeurt is een expliciteren van het zoeken. Vooral de verzen 2-11 wijzen op de chaos, op alle mogelijke en onmogelijke dingen die hij/zij ondernam om de 'Gij' te lokaliseren. Dit eindeloze pogen vindt zijn verwoording in de verzen 12-14. Dat dit navragen in de ruimte verloopt blijkt het duidelijkst uit v. 15 (cf. supra) en ook de verzen die betrekking hebben op de tijd zijn beschreven in termen van ruimte : 'Ik *ging* een datum *binnen*' (v. 6-) en '*vroeger en later stonden/bijeen* (...)' (v. 8/9).

'Kafka' sluit eigenlijk direkt aan bij de laatste drie verzen van 'Mier' waarbij men het gedicht kan zien als voorbeeld van dat 'rondrennen' (v. 6/7 in Mier). De 'Ik' herinnert zich de voorbije nacht en maakt er bedenkingen bij. (cf. v. 12-14).

2.8. Schakelbord

titel : verwijst naar 'schakelen' : 'aaneenhechten', tot een keten vormen. Het leggen van contact misschien ?

- v. 1-5 : drukt de onmogelijkheid uit waarin de 'Ik' verkeert om het beeld van de 'Gij' vast te houden. Op dit punt is er een achteruitgang merkbaar t.o.v. 'Aanspraak' waar de 'Gij' nog wel goed in het geheugen aanwezig was. Dit

onvermogen wordt op een eigenaardige manier uitgedrukt in v. 3/4. Ook hier wordt duidelijk wat er met de titel juist werd bedoeld; het schakelbord is de verbinding tussen twee polen de 'Ik' en de 'Gij' waarbij nu *'de stop is doorgesleten'* (v. 5) en contact wel erg moeilijk lijkt.

- v. 6-9: hier wordt de enige mogelijkheid gesuggereerd waarlangs nog contact mogelijk is: *'een draad van dood'* (v. 6). Er is enkel contact mogelijk buiten *'de meter'* (v. 7). Waarbij 'meter' = 'leven'.

De 'Ik' figuur denkt na en besluit dat contact enkel mogelijk is buiten de tijdelijkheid om. Dezelfde negatieve mogelijkheid die het leven biedt vinden we ook in 'Mier'; ook hier wordt het leven als belemmering ervaren bij het in contact komen met de 'Gij'. Weer wordt het mogelijke contact uitgedrukt in termen die verband houden met de ruimte; buiten een schakelbord om.

Wat in 'Schakelbord' opvalt is het frequente gebruik van traditioneel weinig 'poëtische' woorden: *schakelbord, stop, meter, stroom, lood*. Denken we in dit verband ook aan 'Wichelroede' en 'Diaspora'.

2.9. Energie

- titel: duidt op arbeidskracht, op een mogelijkheid, een potentie.
- v. 1/2: de 'Gij' is blijkbaar getransponeerd tot vuur, een vuur dat in staat is warmte vrij te geven, een vuur dus dat energie levert.
- v. 2-5: de 'Ik' bezint zich over een aspect van de 'Gij'. Welk? Over het feit dat de 'Gij' a.h.w. onuitwisbaar is geworden; *'onverteerd'*. Dit herinnert ons aan de eindverzen van 'Qualiteit' *'(...) en toch / hield gij daarin het teken / dat u bewaart en duidt tot in / verste verandering?'* (v. 12-15) de 'Gij' bezit een kern die blijvend is.
- v. 5-7: de 'Ik' bezint zich verder al staat het niet uitdrukkelijk in de tekst. (In dit opzicht te vergelijken met v. 10 van 'Aanspraak'). Hij/zij bezint zich over de onafwendbaarheid waarmee het leven (*deze reis* v. 6) evolueert. (*door de stofwisseling* v. 7). Waarbij o.i. 'stofwisseling' verandering impliceert.
- v. 7-10: In dezelfde trend naar bezinning stelt de 'Ik' zich een vraag die loopt tot *'(...) of groter dan / de som van alle (...)'* (V. 9/10). De vraag wordt gesteld of het wezen van de 'Gij' na deze reis doorheen de stofwisseling oneindig klein of oneindig groot zal zijn. Dit lijkt op de

- v. 7-12 in 'Qualiteit' waar ongeveer dezelfde vraag wordt gesteld.
- v. 10-13 : en zoals in 'Qualiteit' levert ook hier de 'Ik' zelf (het enig mogelijke ?) een positief antwoord : *'uw bestaan / is onuitwisbaar (...)'* v. 10/11. cf. 'Qualiteit' v. 12-15. Dit slaat tevens terug op de verzen 2-5 van dit gedicht. Merk verder ook de overeenkomst op tussen *'brand der / wereld* (v. 11/12) en *'brand / der stof* (Wichelroede v. 7/8). De 'Ik' besluit dus tot de onmogelijkheid van het verdwijnen van de 'Gij'.
- v. 13-17 : de 'Ik' figuur spreekt hier over 'de mens' als eerste luik van een vergelijking. Deze mens wordt *'zijn eigen energie'* Hij, 'de' mens is dan ook niets mèèr. Daarbij is hij zich weinig bewust van dit alles : *'zonder te weten wat of wie / hij voedsel werd en levensbron.* (v. 16-17).
- v. 18-20 : tweede luik van de vergelijking die opeens uitgroeit tot een tegenstelling tussen 'de' mens en 'Gij'. Waar 'de' mens bleef steken in *'zijn eigen energie'* daar *'slaat gij om / en gij vergeestelijkt tot vorm (...)'* Doordat er over de 'Gij' gezongen wordt (cf. v. 18), blijft deze 'Gij' voortbestaan, en triomfeert de 'Gij' over de worm, over de dood.
'dit zingen' (v. 18) is te vergelijken met *'het lied'* (v. 4 in Wichelroede).

Uit bovenstaande bespreking kunnen we nu i.v.m. de titel twee dingen afleiden : een eerste betekenis vinden we in *'Het vuur, waarin gij nu verkeert / verwarmt mijn voeten* (v. 1/2) hier is het door de warmte (= energie) die de 'Gij' levert dat de 'Ik' verwarmt wordt. Anderzijds blijkt uit : *'maar in dit zingen (...)' over de worm* (v. 18/20) dat de 'Gij' juist maar kan uitgroeien tot wat zij/hij is omdàt er over hem/haar wordt gezongen (gedicht). Verder blijkt uit v. 4 in Wichelroede dat de 'Ik' figuur degene is die zingt. Dit zou dan kunnen betekenen dat we de 'Ik' zonder veel twijfel kunnen identificeren als de dichter, waarna we 'Energie' als volgt kunnen interpreteren : de 'Gij' levert de 'Ik' (de dichter) energie, maar tegelijkertijd is het omdat de 'Ik' (de dichter) over de 'Gij' dicht dat deze laatste in staat is de 'Ik' verdere energie te leveren, m.a.w. om voor de dichter als inspiratiebron te dienen – waardoor de 'Gij' dan a.h.w. onsterfelijk wordt gemaakt waardoor weer nieuwe energie kan worden geleverd enz...

Wat hieruit blijkt is de sterke betrokkenheid van de 'Ik' en de 'Gij' tot elkaar. Wanneer één pool zou verdwijnen dan verdwijnt ook de andere. Het is o.i. ook in dit gedicht dat het vermoeden

dat we reeds hadden in 'Wichelroede' bevestigd wordt: de 'Ik' is hoogstwaarschijnlijk de dichter en dus Gerrit Achterberg.

Ook in 'Energie' is het duidelijk dat de 'Gij' zich ergens in de ruimte moet bevinden: 'Het vuur, *waarin*' (v. 1) en '(...) *in de brand*' (v. 11).

In de reeks gedichten waarin de 'Ik' zich tot nu toe bezon over de relatie met de 'Gij' lijkt ons dit wel een hoogtepunt juist in de mate waarin er wordt aangetoond dat geen van beiden buiten de ander kan; zodat men, als men wil, hier de sleutel tot de inspiratiebron van dichter krijgt aangeboden.

2.10. *Verzet*

titel: we kunnen veronderstellen dat dit ofwel op de 'Gij' ofwel de 'Ik' slaat, meer niet op dit ogenblik.

v. 1-6: het blijkt al vanaf het eerste vers dat de 'Gij' degene is waar het verzet op slaat: '*Vervallen van uzelve* (...) v. 1 Er wordt gezegd dat de 'Gij' haar uniciteit a.h.w. verloochent. Het is juist deze uniciteit die de 'Gij' van de anderen onderscheidt. cf. *Qualiteit* (v. 12-15) en vooral 'Energie' (de duidelijke oppositie tussen 'de' mens en de Gij.) Vandaar dan ook hier: '*zonder persoonsbewijs*' (v. 3) en '*in het egale grijs*' (v. 4).

v. 7-10: dit verzet is in tegenspraak met de voorstelling zoals de 'Ik'-figuur die zich van de Gij heeft gevormd. Oorspronkelijk werd er immers verondersteld dat de Gij zich niet verzette tegen de speurtocht. cf. *Wichelroede* v. 5/6. Verder vinden we hier weer een direkte band met de eerste twee gedichten in '*tegen het machtig heir / der bovengrondse krachten*' waarbij we uiteraard vooral aan *Wichelroede* denken.

v. 11-14: hier vinden we een belangrijk stuk bewijsmateriaal dat de Gij zich wel degelijk binnen de taal moet bevinden, want, de '*waarheid*' (v. 13) is, dat '*Gij zijt / binnen het alfabet*' (v. 13/14). Wat op zijn beurt weer indirect bewijsmateriaal is voor de stelling dat '*het lied*' (*Wichelroede*) en '*dit zingen*' (*Energie*) resp. gedicht en dichten beduiden.

De Gij verzet zich tegen het opsporen van de Ik en eerbiedigt op die manier de band niet die tussen beiden heerst en die werd aangestipt in *Energie*. Vandaar ook dat de Ik zegt dat de Gij '*vervallen is*' van zichzelf en dat de vormen worden 'verzuimd'. In dit opzicht is er een fel contrast tussen *Energie* waar de Ik

mijmerde over de wederzijdse verbintenis, en Verzet waar hij (de dichter) gekonfronteerd wordt met het protest hiertegen.

We nemen dan ook aan dat hier het mijmeren wordt onderbroken en dat de Ik zich terug (cf. Wichelroede/Diaspora) meer actief met de Gij moet bezighouden.

Op die manier bestaat er ons inziens een verband tussen de eerste gedichten en dit voorlaatste. Uit Verzet blijkt nogmaals overduidelijk dat de Gij zich in de ruimte (van de taal-) bevindt.

2.11. *Omsingeling*

titel : er is een causaal verband aantoonbaar tussen deze titel en de vorige ; als reactie op het verzet volgt nu de omsingeling, en ook in een ruimere context is hij verklaarbaar. (meer hierover onder 3.)

v. 1-3 : nogmaals wijst de Ik erop dat de Gij voor hem vervaagt. cf. 'Aanspraak' maar vooral in 'Schakelbord' (v. 1/2) en latent in alle overige.

v. 4-7 : de vervaging waarop in de eerste strofe wordt gezinspeeld impliceert ook verandering (cf. Energie 5-7). Hier geeft de Ik een verantwoording voor deze verandering en hij zegt dat dit in feite het enige is waarin de dingen (de mensen ?) zich van elkaar onderscheiden.

v. 8-10 : maar niettegenstaande Gij verandert, evolueert (en ook vervaagt) kom Ik dicht bij U. Zo zou men de laatste strofe kunnen parafraseren. Men kan dit lezen als een antwoord op het verzet van de Gij in het vorige gedicht.

Wat belangrijk is in Omsingeling is het woord 'nauwer' (v. 10) het drukt weliswaar uit dat de Ik de Gij nadert, en dus tot op zekere hoogte geslaagd is in zijn opzet, maar tevens blijkt eruit dat hij toch geen volledig contact kan tot stand brengen, wat zo dadelijk (cf. 3) belangrijke implicaties zal hebben.

Het gedicht is op twee niveaus functioneel. Ten eerste op het niveau van de hele bundel ; na het speuren volgt de omsingeling, een macro-funktionaliteit als men wil. Wij onderscheiden daarnaast de relatie tot het vorige gedicht : de micro-funktionaliteit. Ten slotte wordt ook in Omsingeling duidelijk dat de hele aktie in de ruimte plaats heeft : 'omsingeling', 'verandering van plaats', en 'trek ik om u samen' (resp. v. 6/7 en 9).

3. *Synthese en evaluatie*

Uitgaande van wat we onder 1.1. hebben geformuleerd zal onze eerste taak er nu in bestaan om uit het materiaal dat onder 2 verzameld werd, de primaire intentie (een soort globale betekenis)

te abstraheren. Nadien kunnen we dan overgaan tot het eigenlijke evalueren, waarbij de gedichten worden getoetst aan het criterium waaraan ze zelf ten grondslag liggen en waardoor er dus geen beroep wordt gedaan op externe beoordelingsfactoren.

Voortbouwend op wat we onder 1.1. het eliminatieproces van de potentiële betekenis hebben genoemd, kunnen we – beginnend bij de titel en verder in de gedichten – vaststellen dat er in Radar iets wordt opgespoord. Bij dit proces zijn er twee figuren, misschien is het beter om te spreken over polen, aanwezig: de Ik-pool, de Zoeker, de Gij-pool, het Gezochte. Nadien hebben we dan vastgesteld dat de Ik-pool best te identificeren is met de dichter zelf. Omtrent de identiteit van Gij kunnen we aan de hand van het door ons onderzochte materiaal weinig meer zeggen dan dat ze overleden is en dat ze in een erg nauwe relatie tot de Ik staat, maar tevens dat ze voor deze laatste vaag en onbereikbaar blijft. Vooral uit Omsingeling blijkt de onbereikbaarheid. Uit de ganse bundel blijkt verder dat het zoeken plaatsvindt in de ruimte, niet in de tijd. Tenslotte kan er worden aangetoond dat de bedoelde ruimte naar alle waarschijnlijkheid de taal is. Wanneer we dit resumeren dan handelt Radar over de (tevergeefse) pogingen tot contact van de Ik, de dichter, met een eerder mysterieuze Gij, binnen het domein van de taal.

Nu we dit weten kunnen we nagaan in hoeverre de 10 gedichten deze onderbouw expliciteren.

Zo kunnen we ons de vraag stellen of er, binnen de bundel zelf, een gestructureerde uitbouw van dit thema te vinden is.

Aan de hand van de analyse onder 2. kunnen we, wanneer we de titels op een rijtje plaatsen, inderdaad een meer dan toevallige volgorde vaststellen. Met de overkoepelende bundeltitel in ons hoofd wordt ons in Wichelroede en Diaspora de situatie en de relatie waarin de Gij en de Ik verkeren, duidelijk. Daarbij lijkt het erop alsof met de titel Wichelroede, de Ik a.h.w. het instrument opneemt waarmee hij gaat speuren.

Nu we dan wegwijs zijn gemaakt in de intenties van de Ik worden we in Aanspraak getuige van het direkt toespreken van de Gij, waarna de Ik meer en meer in zichzelf keert en zich bezint over hun relatie. (Vanaf Aanspraak tot Energie). Na Energie, waarin de nauwe betrokkenheid tot elkaar blijkt, wordt hij in Verzet a.h.w. wakker geschud uit het mijmeren en ziet hij zich genoopt om de speuractie, waarin hij zich bevond voor Aanspraak, voort te zetten. Dit resulteert in Omsingeling waaruit dan tevens het échéc van de hele onderneming blijkt. (cf. 'nauwer').

Schematisch voorgesteld worden het drie delen :

- een actief gedeelte waarin tevens de situatie wordt bekendgemaakt. (Wichelroede en Diaspora-)
- een passief (bezinnend) deel. (Aanspraak t/e/m Energie)
- terug een actief gedeelte waar een poging tot lokaliseren van de Gij volgt. (Verzet en Omsingeling)

Alhoewel dus niet zo expliciet als in 'Spel van de wilde jacht' (zie noten) is er toch ook in Radar een systematisch uitwerken van een thema merkbaar. Het is trouwens een bekend feit dat Achterberg bij het samenstellen van zijn bundels erg zorgvuldig te werk ging.

De basisidee werd dus op een duidelijke manier geëxpliciteerd, waardoor er aan onze eerste eis voor 'goede' poëzie werd voldaan.

Gebeurde dit expliciteren nu ook in congruentie met de 'tekstvorm' (d.w.z. de poëzie) ? M.a.w. wordt het poëtische werk door de dichter misschien niet overschreden in zijn drang naar een structureel onderbouwen van zijn thema ?

Spreeken over de 'tekstvorm' leidt tot spreken over het woordgebruik en tot de vaststelling van haar verscheidenheid. Inderdaad worden vele registers afgeschuimd in Radar. Om er slechts enkele te noemen : de wiskunde, de scheikunde, de fysica, enz.

Maar altijd blijven de woorden ondergeschikt aan de intentie. Ze worden losgerukt uit hun vertrouwde context en in dienst gesteld van de dichter, om zijn doel makkelijker te kunnen bereiken. Vergeten we immers niet dat de dichter *in de taal* op zoek is naar de Gij, zodat het volledig normaal is dat hij zich niet beperkt tot wat traditioneel als poëtische taal wordt bestempeld, maar dat hij alle taalvelden tracht te ontginnen.

Hetzelfde geldt voor de structuur, ook die staat in dienst van het thema en ook zij is maar aanwezig in zoverre ze functioneel is. Nergens groeit ze uit tot een autonome kracht die de poëtische domineert.

4. Beknopte bibliografie

- ACHTERBERG Gerrit, *Verzamelde Gedichten*, Em. Querido Amsterdam 1967³.
- DALE VAN, *Groot Woordenboek der Nederlandse taal*, Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage 1970⁹.
- DRESDEN S., *Verticale poëzie*. In : *Nieuw Commentaar op Achterberg*, Bert Bakker/ Daamen, Den Haag 1966.
- FOKKEMA R. L. K., *Varianten bij Achterberg*. Deel I *De varianten*, Deel II *De commentaar*, Em. Querido, Amsterdam 1980.
- HOUWINK R., *Het Raadsel Achterberg*, Orion/Desclée de Brouwer, 1973.
- JONG, Martien J. G. DE, *Bewijzen uit het ongerijmde: Het probleem Achterberg*. J. Sonnevile, Brugge / Nijgh & Van Ditmar, 's-Gravenhage / Rotterdam, 1971.

- Nogmaals inzake Achterberg*, J. Sonnevile Brugge / Nijgh & Van Ditmar, 's-Gravenhage / Rotterdam 1972.
- MEERMANS L., *Aantekeningen van een fysicus bij het lezen van Achterberg*. In : *Nieuw Commentaar op Achterberg*.
- RIJNSDORP C., *De Calvinistische Achtergrond van Achterbergs poëzie*. In : *Nieuw Commentaar op Achterberg*.
- SANDE J. VAN DE, *De structuur van Achterbergs bundel 'Autodroom'*. In : *Merlyn*, 1965-1966 : 1 p. 29-64.
- SCHENKEVELD M. H. & alii, *Aantekeningen bij Achterbergs bundel Spel van de wilde jacht*. Athenaeum-Polak & Van Gennep, Amsterdam 1973.
- Vrij Nederland*, Bijvoegsel nr. 19, 10 mei 1980. *Gerrit Achterberg 1905-1962*.

Uit : G. Achterberg, *Verzamelde Gedichten*, Em. Querido, A'dam 1967³ :

1.

WICHELROEDE

Gij hebt uzelve saamgesteld met dit,
 wat om mij heen de wereld heet ;
 naald in een hooiberg, die ik vind
 op ieder punt waar ik het lied
 5 beginnen laat, gij hebt u niet
 verborgen voor mijn oog en hand :
 starende tast ik door de brand
 der stof om u geheel en al
 te isoleren van 't heelal.

2.

DIASPORA

Al zijt gij in onnoembaarheid,
 glanzende scharen van mijn wil
 zijn uitgegaan om u te tellen :
 een prevelen, niet te verstaan,
 5 zal eenmaal samenvallen
 met onze kennismaking
 diep in de taal.

Dan treedt uw lichaam uit mijn som,
 want alle moleculen
 10 roep ik weerom
 uit hun verstrooiing. Alle.

3.

AANSPRAAK

Dode, gij zijt verdeeld
 tegen uw evenbeeld,
 dat in mijn geheugen ligt.

Ik weet niet hoeveel gezicht
 5 beantwoordt aan de vlek,
 waarin ik u herontdek.

Ik weet niet hoeveel helft
 nog behoort bij deze helft
 van het geheel van eens ;

10 welke aansprakelijkheid
 gij hebt op het harde feit,
 dat ik u niet vergeet.

4.

QUALITEIT

Hebt gij volgorde nog
 van boven naar beneden,
 van links naar rechts, alsmede
 totaalgetal en samenhang ?

5 Bleven de maten even lang,
 die ik op u heb aangebracht ?
 Zijt gij uzelf de eerste nog
 en enige, of alrede
 zevende, negende, ongeacht
 10 welk ranggetal in reeksen,
 die u vermeersterden, in 't zog
 trokken der quantiteit... en toch
 hield gij daarin het teken,
 dat u bewaart en duidt tot in
 15 verste verandering ?

5.

MIER

Het blauw, dat aan de hemel bleef,
 nadat gij uit mijn ogen dreef,
 bezit vliegtuig en vogel vast
 en sterrenstromen ingekrast ;
 5 netwerk van leven sluit mij in,
 ik ben een mier en ren en ren
 in deze grote bogen rond,
 of ik nog iets van u hervond.

6.

KAFKA

Ik heb naar je gevraagd vannacht.

Huiseigenaren liepen
naar boven en die sliepen
deden hun deuren open

5 om door elkaar te lopen.

Ik ging een datum binnen,
die niet meer kon beginnen.
Vroeger en later stonden
bijeen met honderd ponden.

10 Zo geurde ook je haar.

Alles woog even zwaar.
Tevoren droeg ik nimmer
zo'n boordevolle emmer
toestand en commentaar.

15 Maar waar was je? Waar?

7.

SCHAKELBORD

Met geen heden gemengd,
kan ik u niet meer weten.

Gij zijt terstond vergeten,
zodra ik aan u denk:

5 de stop is doorgesleten.

Alleen een draad van dood,
buiten de meter om,
levert nog clandestiene stroom,
langs zegeling en lood.

8.

ENERGIE

Het vuur, waarin gij nu verkeert,

verwarmt mijn voeten, ik bezin
mij op het feit hoe onverteerd
gij nu geworden zijt tot in

5 uwe verkolingen, hoe on-
ophoudelijk deze reis begon
door de stofwisseling – en zal
kleiner dan een bekend getal
uw wezen zijn of groter dan

10 de som van alle, uw bestaan
is onuitwisbaar in de brand
der wereld die de and're kant
van ademen is, de mens
verlaat zichzelf tot aan zijn grens
15 en wordt zijn eigen energie,
zonder te weten wat of wie
hij voedsel werd en levensbron,
maar in dit zingen slaat gij om
en gij vergeestelijkt tot vorm,
20 die triomfeert over de worm.

9.

VERZET

Vervallen van uzelve
ligt gij in grafgewelven,
zonder persoonsbewijs,
in het egale grijs

5 dier ondergrondse ruimen
uw vormen te verzuimen;
een illegaal verweer
tegen het machtig heir
der bovengrondse krachten,
10 die u te vinden trachten;
een illegaal bestaan
tegen de wetten aan
der waarheid, die gij zijt
binnen het alfabet.

10.

OMSINGELING

Voorstellingen aangaande
het nog van u bestaande
verschemeren onderling.

5 Wat is er verder aan een ding
te onderkennen dan zijn gaande
en komende verandering
van plaats met evenzo genaamde?

Maar desniettemin
trek ik om u tesamen
10 in een al nauwer ring.